

POZDNĚ ROMÁNSKÝ HRAD LOKET

JAN ANDERLE

Od roku 1994 probíhá na loketském hradě další z etap stavebně historických průzkumů. Jejich posloupanost zde zahajuje povrchový průzkum, který objekt vyhodnotil ve stavu, do něhož jej v podstatě uvedla přestavba na c. k. věznici v 1. polovině 19. století. Součástí elaborátu tohoto průzkumu je rovněž obsažná archivní rešerše (Líbal - Holanová - Muk 1964). Na tuto etapu navázal hloubkový průzkum některých částí stavby (Muk 1970). Jeho zásadním přínosem bylo rozpoznání románské rotundy, začleněné do organismu severní části hradu. Od sedmdesátých let byly z hradu, na základě dnes již po právu zavržené koncepce, odstraňovány konstrukce, které vznikly při velice rasantní klasicistní přestavbě na vězení, aniž by dnes byla dosažitelná stavebně historická dokumentace z průběhu bouracích prací. Od roku 1992 je v předstihu před stavebními úpravami prováděn archeologický výzkum (E. Kamenická, J. Klsák), který - počínaje rokem 1994 - souběžně provází stavebně historický průzkum. Souhrn jeho výsledků je hlavním předmětem tohoto příspěvku.

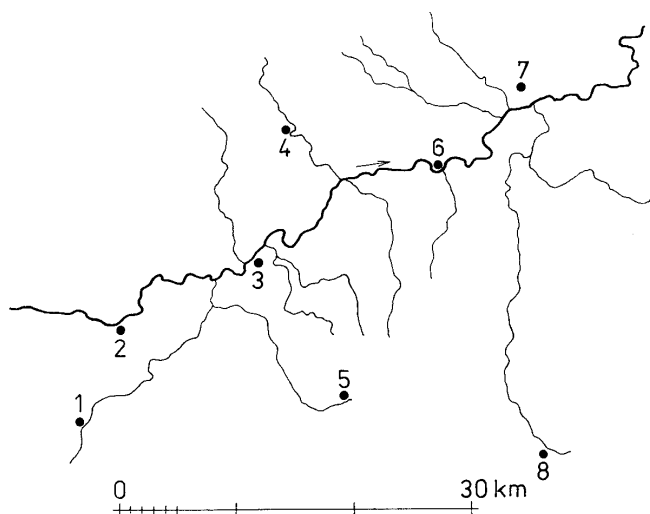
Historie počátků hradu Loket souvisí s otázkou postavení sedlecké provincie a ustavení Loketska jako jejího okleštěného zbytku na přelomu 12. a 13. století. Do toho se prolíná působení Říše, Štaufů a jejich ministeriálů (Holý 1968, 223 - 252; Kejř 1975, 11 - 27; Kubů 1997). Loket zůstává po tu dobu mimo obzor písemných pramenů. Z prací citovaných historiků vyplývá obraz, v němž je sedlecká provincie, zahrnující též krajinu pozdějšího Chebska, z nedostatku vnitřních sil ke kolonizaci řídké osídleného horního Poohří a z neschopnosti přemyslovské ústřední moci vykonávat zde účinnou vládu postupně kolonizována a mocensky ovládnuta Říší prostřednictvím Severní marky, později přímo Štaufy. Uvádí se, že už před polovinou 12. století za markrabě Děpolda II. z Vohburka na Chebsku vznikaly první hrady, samotný Cheb však měl tehdy zůstat daleko předsunutou výspou tohoto procesu, arci již s vlastním ministeriálním okruhem. Po roce 1146 bylo Chebsko vyňato ze Severní marky a přímé vlády v něm se ujal král Konrád III. Jako samostatnému říšskému území věnovali Štaufové Chebsku mimořádnou pozornost, budující zde „jakýsi vzorový model“ (Kubů 1997, 21) své rodové državy. Po smrti Konrádova zdejšího nástupce Friedricha z Rotenburku roku 1167 převzal vládu nad Chebskem císař

Obr. 1: Hrad Loket v pohledu od severozápadu, stav r. 1997 (foto z archivu PÚSC).

Friedrich I. Barbarossa, jehož zdejší výrazné aktivity není nutno připomínat. Pro nás má význam skutečnost, že ovládnutí Chebska nebylo z říšské strany považováno za uzavřený proces. Německé pronikání se rozšiřovalo na další oblasti Sedlecka. Mimo vlastní Chebsko vznikly v době přímé štaufské vlády směrem k Lokti ministeriální hrady Königsberk (Kynšperk n. Ohří) a Hertenberk (Hřebený) (Kubů 1997, 26 - 27). Prameny naznačují složitou situaci, v níž se tehdy v této oblasti vytrácí vliv českého panovníka pod dominantní silou Barbarossovou. Ještě roku 1165 Přemyslovci vládli na krajském středisku Sedlci v severním sousedství dnešních Karlových Varů (Kejř 1975, 16). I krajský hrad Friedrich Barbarossa posléze získal, není vyloučeno, že již v sedmdesátých letech 12. století. Východiskem k tomu se asi stalo ovládnutí značné části kraje říšskými feudály (Holý 1968, 243). Štaufská vláda nad Sedlcem se udržela až do let devadesátých 12. století (za opory jsou brána data 1193, 1196 - Kejř 1975, 25; Holý 1968, 243). Správu na Sedlci vykonával štaufský ministeriál. Na základě nepřímých dokladů se spekuluje o možné míře zachování přemyslovské pravomoci na území Sedlecka, přičemž panuje shoda, že v té době se projevuje sporadicky podružnými akty, které jsou konány pod cizí svrchovaností. Povědomí o Sedlci jako o živém správním centru se, jak se zdá, vytrácí ke konci 12. století. Pozdější listiny s jeho jménem se vztahují do minulosti, a nelze tedy například nadání učiněné v Sedlecku doksanskému klášteru roku 1226 považovat za doklad, že k tomuto datu existoval Sedlec jako krajský hrad.

Situace se ve prospěch českých panovníků obrátila až na přelomu 12. a 13. století, kdy Štaufové poskytli české-

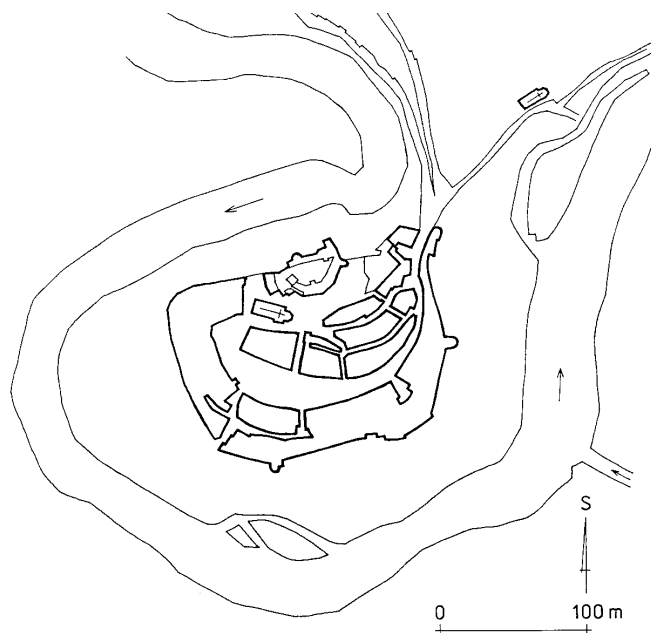

Obr. 2: Prostorové vztahy některých míst ve sledované oblasti. 1 - klášter Waldsassen, 2 - Cheb, 3 - Kynšperk n. Ohří, 4 - Hertemberk (Hřebený), 5 - Kynžvart, 6 - Locket, 7 - Sedlec, 8 - klášter Teplá.

mu státu záruky územní celistvosti se zahrnutím Sedlecka. Locket prameny po celou dobu pomíjejí. Teprve až z roku 1234 známe první zmínku, uvádějící Sulislava, purkrabího na Lokti, doloženého zde ještě v roce 1239 (Holanová 1964, 4 - 5). Locket se tak vynořuje jako nové správní centrum kraje, zbytku někdejšího Sedlecka. Od té doby jsou na Lokti doloženy časté pobyty panovníků, diplomatické a vojenské události, které souvisely zejména s řešením vztahů mezi Čechami a Říší. Zprávy ze 13. století ukazují Locket jako jeden z klíčových hradů království, snad významem druhý po Pražském. Z uvedené doby také pocházejí první písemné údaje o zdejších církevních institucích. Odjinud neověřená Gnirsova zpráva (1928, 6) uvádí, že král Václav I. roku 1240 svěřil pražským křižovníkům patronát nad „*Capella castris*“ v Lokti. Nesporný je akt papeže Inocence, kterým v roce 1248 vzal pod svoji ochranu křižovníky ze špitálu u sv. Františka a potvrdil jim, mimo jiné, patronát nad kostelem v Lokti (*Ecclesiam in Ellebogen*). Také listina Václava I. z roku 1253, již křižovníkům stvrzuje dřívější donace své a členů své rodiny; opět, kromě jiného, zmiňuje kostel v Lokti (Ebel 1996, 3 - 4).

Zastavme se nejprve u problému loketské svatyně. Nyní jsou v Lokti známy dvě románské sakrální stavby. Jednou z nich je rotunda v severní části hradu (Muk 1970), která byla založena na výběžku hradní skály, jejíž hřbet nepravidelně v přeryvech klesal od vrcholu nesoucího dnešní románský bergfrit přes výspu s rotundou k severní výspě hradu. Vnitřní průměr rotundy činí kolem 3,3 m. Zdivo je lícováno z přesně tesaných žulových kvádrů vysokého a dlouhého formátu. Hlavní římsa románské stavby se nezachovala, sokl nebyl zvýrazněn. Ve vnitřním lici je zjištěno prořezávání spár. Loď byla završena kupolí, z níž pozůstává náběh, více zachovaný v západní části. Románská podlaha se nedochovala. Na vnitřním lici pláště lze sledovat otisky maltové podlahy, které mohou souviset s románskou úrovní. Z původního vybavení se v severní části lodi ve stěně nachází schránka kvádrového tvaru, jejíž hladký původní povrch tvořila malta rozmazaná lžící nebo podobným nástrojem. Schránka se uzavírala dvířky, po nichž zůstaly pozůstatky dvou železných závěsů na jedné její straně a zavíracího mechanismu, ze kterého zbyl relikt osaze-

ný v otvoru do kvádrů, na straně druhé. Vstup rotundy byl umístěn na jihu, vytočen mírně k východu. Důvod orientace vstupu asi nebyl v terénu, jak poukazují D. Líbal a J. Muk (1972, 78), neboť ten čím více k východu při rotundě, tím byl nepříznivější, ale v tom, že stavitel rotundy počítal s jejím začleněním do opevnění, jak k tomu skutečně následně došlo. Teprve ve vztahu ke hradbě, která se zde ve zbytku zachovala, nabývá směřování vstupu na logice. Vlivem pozdějších úprav zbyla jen jeho západní špaleta v celkové výšce asi 2,5 m, z východní zůstal jediný kvádr, který v době našeho průzkumu ležel opodál (Anderle 1996, 8 - 9). Pravděpodobně původní umístění tohoto kvádrů dovoluje odvodit šířku vstupní niky, která činila pouze asi 90 cm. K lodi se na východě připojuje mělká apsida. Završena je konchou, jejíž průnik s prostorem lodi tvoří sférická křivka pasu, vytvořeného z přesně tesaných kvádrů. V lomovém zdivu konchy uvízlo štípané prkénko někdejšího bednění. Na ploše konchy ulpívají zbytky středověké omítky, na níž lze sledovat červené, tmavohnědé a žluté pozůstatky nástěnné malby. Centrální poloha žlutého reliktu svědčí k představě Kristovy aureoly. V ose apsidy se nachází vnitřní část ostění půlkruhově završeného románského okénka s jednoduchými šikmými špaletami. Archivolta z jednoho kusu a stojky ostění jsou přesně tesány z kamene. Jádru parapetu tvoří hrubý kvádr. Na špaletách jsou patrné otisky původní úpravy parapetu, který byl spádován do interiéru a byl vytvořen z malty. Vnější část ostění je ztracena asi v důsledku pozdně gotických úprav. Mezi vnější a někdejší vnitřní částí ostění se nachází v maltě drážka široká asi 5 cm, která je otiskem okenní výplně. Na jižní straně apsidy se nalézá otvor kvádrového tvaru, který by mohl být další drobnou schránkou beze stop uzavírání, ostatní menší otvory ve zdivu náležejí románskému lešení. V pozdní gotice loď rotundy posloužila jako tubus šnekového schodiště, které bylo hlavní vertikální komunikací jednoho z hradních paláců, takzvané Červené komnaty. Tento palác byl o podlaží vyšší než jeho dnešní zbytek a o podlaží převyšoval rotundu. Její kupole byla proto při stavbě schodiště odstraněna. Prů-

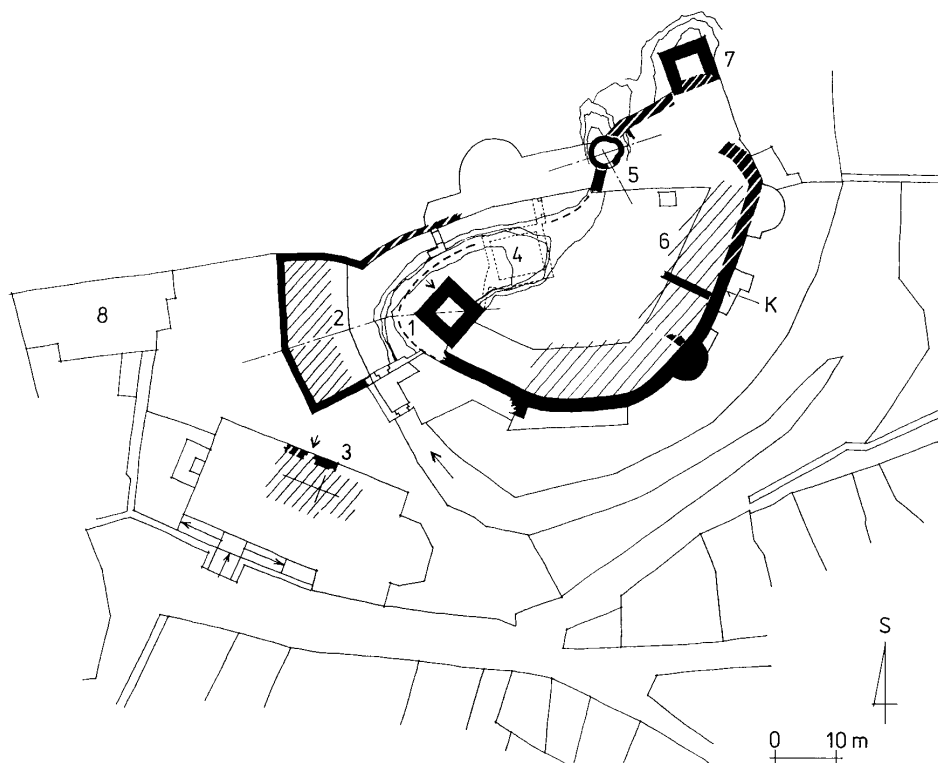

Obr. 3: Charakteristika zástavby Lokte podle mapy stabilního katastru z r. 1842.

razy vstupů v plášti rotundy prvotně vznikly v této době. Při klasicistní adaptaci bylo schodiště vyměněno a podlaha lodi snížena vylámaním skalního podloží, takže rozdíl mezi předpokládanou románskou a dnešní úrovní činí nejméně 227 cm. Na severní straně lodi se nachází klasicistní okenní otvor a pod ním v ose další, asi téhož stáří. Zda mělo horní klasicistní okno na svém místě nějaký starší otvor, nelze zjistit.

S ohledem na obnaženou skálu v prostoru rotundy a na odstranění podlahy a vytyžení podloží uvnitř stavby nelze stavbu nyní datovat běžnými archeologickými postupy. Dendrochronologická analýza prkénka z konchy by při dnešním stavu metody pravděpodobně též nepřinesla uspokojivý výsledek. Slohová analýza zbytků rotundy nachází málo opor. Oproštěnost vnějšku stavby nemusí být jen projevem etapy slohu, ale může být ovlivněna vědomím tvůrce, že významná část pláště bude překryta hradbou. Situaci také ztěžuje rozměrová výjimečnost stavby. Jako vodítko pak zbývá zejména povaha lícnic kvádrů. Především podle nich pak bývá výstavba rotundy kladena do 3. čtvrtiny 12. století (Libal - Muk 1972, 79). Ze stratigrafie souvisejících zdív vycházejí konstrukce rotundy jako nejstarší. Bývalá hradební zeď k plášti rotundy přiléhá ve spáře, což však nemusí nutně znamenat větší časový odstup ve vzniku obou prvků. Z hlediska funkce je zřejmé, že svatyně mohla sloužit k bohoslužbě pouze pro několik málo osob účastnících se uvnitř, z čehož plyne vyloučenost jejího prostředí. Že se nemohlo jednat o kostel uváděny zprávami kolem poloviny 13. století, je mimo diskusi.

Další loketskou sakrální stavbou, která má románské počátky, je dnešní děkanský kostel sv. Václava. Patrocinium loketského kostela se až do pozdního středověku, pokud je známo, neuvádí. V severním průčelí jeho lodi, které je přivráceno ke hradu, lze zaznamenat rozměrné ostění, které má jednoduchý pravouhlý profil a je završeno půlkruhem. Složeno je z velkých kvádrů a použitý materiál i povaha provedení se shodují s románským portálem vstupu do velké věže hradu. Z téhož materiálu jsou vyrobeny též kvádry nárožní armatury, nalézající se východně od uvedeného ostění. Románské prvky byly odhaleny a analyticky přiznány při obnově fasády před několika lety. Naše působení v Lokti začalo krátce po tom, a tudíž další případné stopy románského stavu neznáme (Anderle - Ebel 1996). Románský kostel byl bezpochyby menší než dnešní stavba, jak vedle uvedených relikvů ukazují zjištění učiněná ve spodních partiích jižního průčelí lodi, které je v jádře pozdně gotické. Výškové úrovně podlah v románském kostele byly

Obr. 4: Půdorysné schéma hradu Loket s vyznačením pozdně románských objektů podle stavu průzkumu k r. 1997. Zvýrazněna je předpokládaná kompoziční osa svazující starší jádro hradu - bergfrit a tzv. Markrabský dům; dále vyznačena podélná osa rotundy a osa jejího vstupu natočená k východu. Natočení osy vstupu vypovídá o koexistenci rotundy a hradby, která k ní přiléhá. 1 - bergfrit, 2 - tzv. Markrabský dům, 3 - románský kostel na místě děkanského chrámu sv. Václava, 4 - tzv. Skalní světnice (románský původ není doložen!), 5 - rotunda, 6 - přemyslovský palác s chodbičkou v síle zdiva - K, 7 - stavení na severní výšce, snad věž, 8 - děkanství. Černé zdivo pozdně románské, přerušované zdivo pravděpodobně pozdně románské nebo půdorysná stopa pozdně románského zdiva. Šrafované je znázorněn hypotetický rozsah objektů.

výrazně odlišné od dnešních. To dále komplikuje možnost interpretace románských pozůstatků. V souvislosti se stavbou pozdně gotického kostela mohlo dojít k podstatnému zahloubení stavby do spádu hradní skály, což by bylo motivováno novou šířkou objektu a sklonem terénu. Vyplývalo by z toho, že, kromě severní zdi lodě, nemáme velkou naději nalézt v budoucnu další konstrukce románského kostela. Výškový rozdíl románského vstupu a podlahy dnešního kostela však dovolují také jiný výklad: Za předpokladu, že románský vchod nevedl do přízemí, přichází v úvahu jeho úloha jako vstupu do případného patra kostela, na tribunu. Takovému řešení by dobře vyhovovalo směřování vchodu k blízkému pozdně románskému paláci, tzv. Markrabskému domu, a také výrazné štaufské ovlivnění dalších pozdně románských objektů v Lokti. Kostel, jehož případné patrové uspořádání nemůžeme vyloučit, byl zřejmě orientovanou stavbou se čtyřúhelnou lodí. Povahu závěru ani jiné podrobnosti neznáme. Vyobrazení Lokte z roku 1680 od G. T. Funcka, na němž závěr kostela tvoří apside a chybí kostelní věž, se nemohlo opírat o tehdejší stav a je nejspíš výplodem kreslířovy fantazie, neboť tehdejší pozdně gotický závěr byl polygonální a na jeho jižním boku při nasazení lodi stála věž.

Portál, kterým se románský kostel obracel z hlediska utváření terénu do téměř nesmyslného směru, totiž k velmi příkré ke vstupu spadající skále, prokazuje svojí orientací velmi silnou vazbu na hrad, respektive na takzvaný Markrabský dům, který nárožím stojí výše na srázu, jen asi 5 m od románské části kostela. E. Kamenická (1993,

Obr. 5: Pozdně románské reliktů na severním průčelí kostela sv. Václava.

2 - 3) při archeologickém výzkumu zjistila v úseku od 1. brány hradu po vchod Markrabského domu velmi sešlapané schodiště, vytesané do skály. Soudí, že větev tohoto schodiště velmi pravděpodobně pokračuje k románskému portálu na kostele sv. Václava.

Pro úplnost poznamenejme, že ve sklepech budovy děkanství u kostela, které jsou pozdně gotického původu, je druhotně užít pravděpodobně románský půlkruhový portálek jednoduché pravoúhlé profilace. Jeho původ není objasněn. Jednou z možností je předpokládané pozdně románské stavení křížovnického špitálu, který však je podle literatury (Kašička - Nechvátal 1983, 131) připomínán až na počátku 14. století.

Nejbližší kostelu sv. Václava z budov dnešního hradu stojí Markrabský dům. Jeho románský původ, tušený staršími německými historiky (Gnirs 1928, 30), moderní česká věda nepřijímala (naposledy Durdík 1995, 178). Stavebně historický průzkum, jenž se v první etapě soustředil na fasády a ve druhé měl možnost zkoumat nově zpřístupněné části suterénu, došel k závěru, že se do výše podlahy dnešního přízemí jedná o pozdně románský objekt (Anderle 1996, 1997).

Půdorys Markrabského domu je v tupém úhlu mírně zalomen, objímaje tak hradní skálu. Vnitřní zděné románské členění dispozice suterénu nebylo zjištěno, a lze o jeho existenci na základě průzkumu vážně pochybovat. Suterén stavby vzhledem ke svažitosti staveniště vystupuje vysoko nad terén. Zdivo pozdně románských částí je lícováno hrubými kvádry, výjimečně též bosovanými. Spáry na vnějšku stavby jsou v tomto zdivu vyplavené. Jeho vnitřní líc je spárován hladkým rozetřením malty, na jejímž povrchu nebylo zjištěno prořezávání spar. Suterén je vybaven šterbinovými okny, v jejichž otvorech byla proteklá ložná malta vyhlazena do měkkých tvarů. Typický slohový znak zde představuje utváření překladu oken na straně interiéru. Překladem je vždy jeden hrubě otesaný kámen, jehož horní strana je vypouklá vzhůru, takže vytváří cosi na způsob půlkruhového tympanonu. Se shodným prvkem se můžeme setkat ve velké románské věži u vstupu do jejího prevetu.

V severním průčelí Markrabského domu se v úrovni dnešního přízemí vyskytuje v intaktním románském zdivu spodní část otvoru širokého asi 180 cm, jehož vnější hrany jsou stavěny z větších kvádrů. Pod otvorem se táhne řada otvorů na způsob kapes trámů, které ne zcela dodržují jednu rovinu. S uvedeným průčelím souvisí hradební zdi-

vo, jehož románský původ je podle dosavadních znalostí pravděpodobný. Na východním průčelí Markrabského domu se nejvíce projevují gotické a mladší úpravy. Románské části zde nejsou prokázány. Pokud měl románský objekt jednotraktovou dispozici, což se dá předpokládat, měla by být šířka traktu vzhledem ke konstrukci stropů menší, než je šířka dnešní stavby. Románské východní průčelí bychom pak mohli očekávat posunuté více na západ.

Zednická práce na nejstarších částech Markrabského domu se velmi blíží provedení velké věže. Uvnitř dispozice objekt postrádal zděné členění. Prokázána je existence jeho dvou románských podlaží, přičemž pozůstatek velkého otvoru v severním průčelí by mohl být náznakem obytné funkce. Lze se domnívat, že se jednalo o palácovou stavbu, která měla vztah k velké věži a k pozdně románskému předchůdci kostela sv. Václava.

Velká věž představuje v rámci hradu nejvýraznější a nejlépe zachovanou pozdně románskou stavbu. V literatuře byla oprávněně zařazena jako bergfrit (Durdík 1995, 177 - 179), neboť její část uzpůsobená k obývání měla nepochybně úlohu pouze příležitostného útočiště. Věž se vypíná v nejvyšším místě skalního hřebene, stojíc na čtvercovém půdorysu o straně 8 m, vzhledem k ose dispozice hradu úhlopříčně vytočeném. Zachovala se v plné výši, včetně cimbuří. V kvádrovém lici se uplatňují bosované prvky, rozetřené spáry jsou prořezávané. Nad plochostropým přízemím bylo upraveno refugium, vybavené krbem s kamenným, oble vypouklým dymníkem, vyvedeným šikmo vzhůru do čtyřúhelného otvoru ve vnějším lici stavby, záchodem a dvěma šterbinovými okénky. Sestupovalo se do něho z vyššího patra, jež bylo vstupním podlažím, asi po žebříku. V komunikačním schématu věže bylo refugium umístěno tak, aby jeho poloha nerušila pohyb obránců z ochozu hradby na horní plošinu bergfritu a zároveň aby je oddělovalo od spodního skladovacího patra. Vstupní podlaží věže má románský vchod v severozápadním průčelí. Jeho pravoúhle profilované ostění, vrcholící půlkruhem, je materiálem i způsobem provedení obdobou portálu na kostele sv. Václava. Je třeba zaznamenat, že vstup do bergfritu se nachází ve stěně přivrácené k Markrabskému domu. Pod vstupem jsou patrné kapsy po trámech pavlače, která věž spojovala s ochozem hradby. Do vstupního podlaží vede ještě další vchod, který se nachází v severovýchodní zdi. Jeho nejstarší podoba, kterou lze sledovat, pochází asi z počátku 16. století. Vzhledem k výškové disproporcii je tento vchod dodatečným zásahem a nemá souvislost s románským stavem.

Tím jsme se přiblížili k problematice zaniklého objektu, takzvané Skalní světnice (Felsstubenhaus), který stál na skále před severním průčelím věže. V literatuře bývalo uvažováno o jeho románském původu. Bylo to motivováno zejména tím, že nebyl znám románský palác hradu. Nyní máme k dispozici jiná řešení, která dovolují úvahy ztotožňující Skalní světnici s nejstarším palácem opustit. Nelze předložit nejmenší důkaz o románském původu zmizelé stavby. Záznam o podělení bratří Šliků v poslední čtvrtině 15. století objekt nezná, objevuje se však ve vyúčtování oprav z let 1565 - 66 (Holanová 1964, 20). Inventář z roku 1598 pak „dům zvaný skalní světnice“ popsal takto: předsíň se třemi okny; přízemní místnost se třemi okny se čtyřmi tabulemi a se třemi okny se čtyřmi tabulemi; v 1. patře místnost se dveřmi a třemi okny; ve druhém patře malá komůrka; zby-

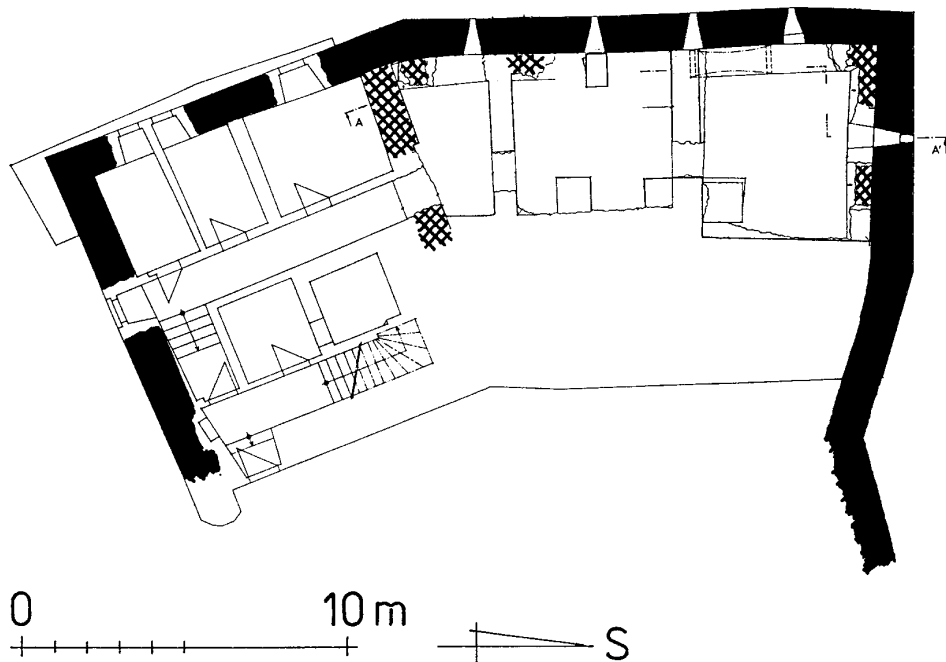
tek domu vyplňuje schodiště; před domem dřevník (Holáňová 1964, 29). Významným pramenem dokumentujícím tuto stavbu je plán přestavby na vězení z roku 1795 (SOA Sokolov, pob. Jindřichovice, stav. spisy objektů města, Zámeká ul. č. ev. 9), který zachycuje půdorys přízemí a konstrukce objektu určuje jako nepoužitelné staré zdivo. Z roku 1846 pak pochází litografie, která na severní stěně bergfritu znázorňuje již jen otisk sedlové střechy objektu, zbořeného na začátku 19. století. Podle svědectví pracovníka, který před lety odstraňoval ze skály na místě Skalní světnice poslední stavební zbytky, se zde nacházelo cihlové zdivo.

Musíme se zřejmě smířit se skutečností, že dnes neumíme zmizelý objekt datovat a lze jen konstatovat významnou polohu, ve které se nalézal. Pod ním u paty skály byla v roce 1996 odhalena cisterna hruškového tvaru, vytesaná v podloží. Archeologický materiál z ní pochází z 15. století (sdělení E. Kamenické).

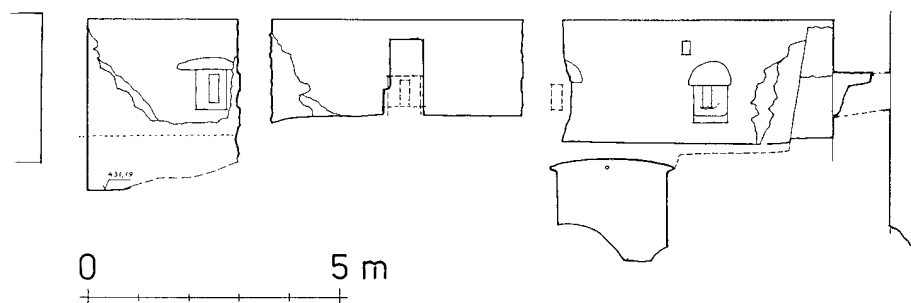
V jižní partii hradu byla postupně odkrývána obvodová hradba. Jihovýchodní nároží bergfritu míjela ve vzdálenosti necelého jednoho metru. Hradba byla zpevněna plnými věžicemi, které jsou s ní provázány. Její zdivo tvoří lomový kámen na maltu, lícováno je hrubými kusy valounové povahy, kladenými do řádek. Ve zdivu okrouhlé věžice a přilehlé hradby byl nalezen zpevňující dřevěný rošt. Z věžic jsou nyní známy dvě, hranolová

blíže k bergfritu a okrouhlá východněji, při ohbí hradby.

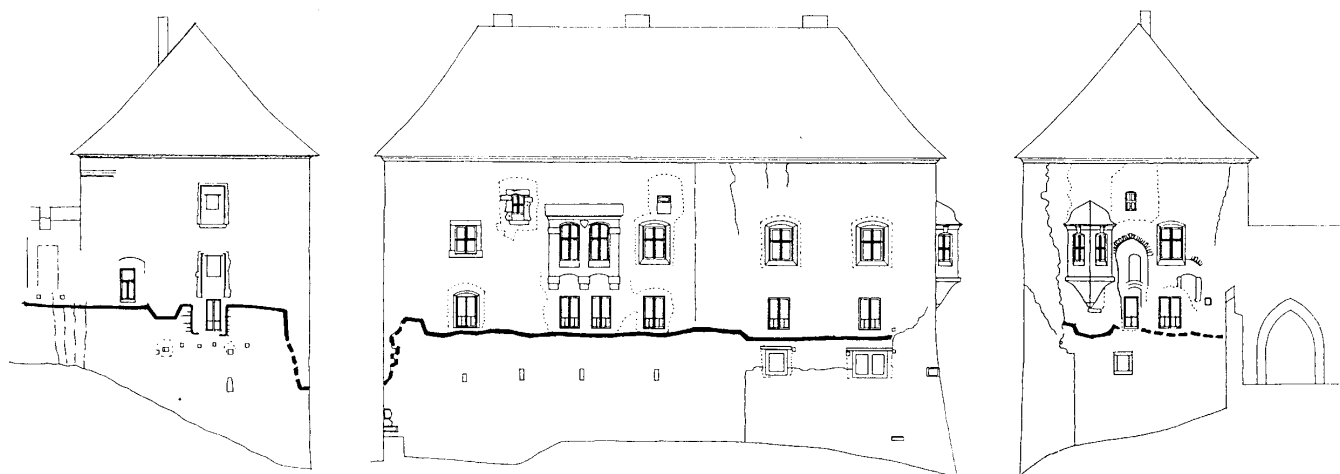
Archeologické datování hradby není prozatím přesněji možné, protože dosud nebyla příležitost zkoumat vrstvu, do které by hradba byla založena. Dosavadní úseky byly za-

Obr. 6: Hrad Loket, tzv. Markrabský dům, půdorys suterénu. Černě zdivo pozdně románské, křížem šrafováno pozdně gotické.

Obr. 7: Hrad Loket, tzv. Markrabský dům, podélný řez nově zpřístupněnou částí suterénu s pohledem na západní stěnu s okny.

Obr. 8: Hrad Loket, tzv. Markrabský dům; zleva: severní, západní a jižní průčelí. Pod silnou linií se nalézají pozdně románské konstrukce (s mladšími velkými okny a přízdívkami opěráku při jihozápadním nároží).

Obr. 9: Hrad Loket, pozdně románské okno v suterénu Markrabského domu při pohledu z interiéru.

kládány na obnažené skále, a k dispozici je tudíž jen materiál ze splachů, které ke zdi později přilnuly. Nejstarší vrstvy pocházejí ze 13. století (Kamenická 1993). České analogie kladou vznik hradby s věžicemi do pozdně románského období, vzhledem k povaze stavby někam do přelomu 12. a 13. století.

Přítomnost věžice se předpokládala též v jádře takzvané bašty Šlikovského archivu. Současná bašta však je přiloužena ve spáře ke staršímu, hrubě omítnutému zdivu hradby a pochází z gotickorenesančních úprav hradu. Samo přilehlé hradební zdivo však v tomto úseku pravděpodobně představuje náhradu za destruovanou starší hradbu z etapy, která se projevuje ve výše uvedené partii věžicemi. Její původní povahu při Šlikovském archivu tedy neznáme. Přítomnost věžice zde proto není možno ani potvrdit, ani vyvrátit. Za Šlikovským archivem se průběh hradby stáčí k severozápadu. Prozatím nelze bezpečně učit stáří tohoto úseku, souvislost s raně středověkým stavem je však pravděpodobná. Další průběh pozdně románské hradby není znám.

Dále k severnímu konci hradního areálu stavebně historický průzkum registruje ve spodních partiích konstrukce prokazatelně předcházející pozdně gotickým přestavbám hradu, ale jejich přesnějšího určení se nyní nelze odvážit.

Ve východním úseku pozdně románské hradby se ve výšce prvního patra dochovaly pozůstatky komunikace v síle zdiva, které sestávají z chodbičky probíhající paralelně s lícem hradby a z odbočky vedoucí z uvedené chodbičky ke vnějšímu líci hradby (Anderle 1995, 263 - 264). Spolu s pozdně románskou příčnou zdí, zjištěnou při výzkumu E. Kamenické, tyto nálezy dokládají v tomto prostoru pozdně románský palác s vnitřně členěnou dispozicí spodního podlaží, kterému hradba s věžicemi vytvářela vnější obvodu-

Obr. 10: Hrad Loket, vstup do záchodu v refugiu bergfritu.

vou zeď, k níž zmíněná příčka přiléhala ve spáře. Jeho dispozice byla podle výsledků výzkumu hlubší než v pozdější lucemburské gotické etapě, kdy byla troska paláce stájemí, jimž tehdy byla postavena nová nádvoří zeď přecházející přes pozdně románskou příčku. Pozůstatek románské nádvoří zdi dosud nebyl nalezen. Standard prostředí paláce, postiženého ničivým požárem nejspíše roku 1352, naznačují archeologické nálezy (Kamenická 1995).

Na severní výspě hradu se setkáváme s pozůstatky stavby, jejíž půdorys se shoduje s dochovaným bergfritem. Nejstarší zdivo spodních partií objektu je lícováno kvádry, z nichž řada je bosována. Stavba byla zásadně pozměněna při gotickorenesanční přestavbě, takže předpokládané autentické líce zdiv z pozdně románského období jen sporadicky dosahují dnešního prvního podlaží. Malá síla románského zdiva, kterou zde uvádějí D. Líbal a J. Muk (1972, 79), není podpořena současným zjištěním.

S vědomím možného omylu přichází v úvahu interpretace této stavby jako druhé pozdně románské věže hradu. Existenci takové stavby v jeho areálu ostatně připouští kronikářský zápis o události z roku 1319 (Kolektiv 1976, 320), můžeme-li přikládat váhu detailu vyprávění o tom, jak král Jan byl nucen vypravit se na Loket, aby čelil intrikám koterie sročené kolem jeho sem se uchýlivší manželky. Stoupenci královny se před Janovým vojskem zavřeli ve věžích hradu (důležitý je zde plurál) a drželi je jako výhodu při jednáních, která následovala.

Že by se v případě těchto věží muselo jednat o stavby schopné samostatně déle odolávat, je snadné domyslet. V úvahu pak přichází hradní bergfrit a další srovnatelná stavba, snad právě ona předpokládaná věž na severním konci areálu.

Také od severní výspy zpět k rotundě se ve spodní části vnější zdi hradu jedná o konstrukci starší než z doby pozdně gotických a gotickorenesančních přestaveb. Líc těchto partií, provedený z hrubých kvádrů, dává tušit, že se může jednat o pozdně románský relikt. Líc pozdně gotické zdi, která navazuje výše, je odsazen dovnitř, takže starší konstrukce vystupuje jako předzáklad. Se starou zdí souvisí blíže nedatovaný zlomek vnitřní dispozice, který spočívá v části příčné zdi a náběhu valené kamenné klenby, který se zachoval při patě skalní podnože rotundy. Ve staré části vnější obvodové zdi je v tomto prostoru patrný pas z velkých lomových kamenů. Staré zdivo, narozdíl od vyšších pozdně gotických částí, je zde silně poznamenáno žárem.

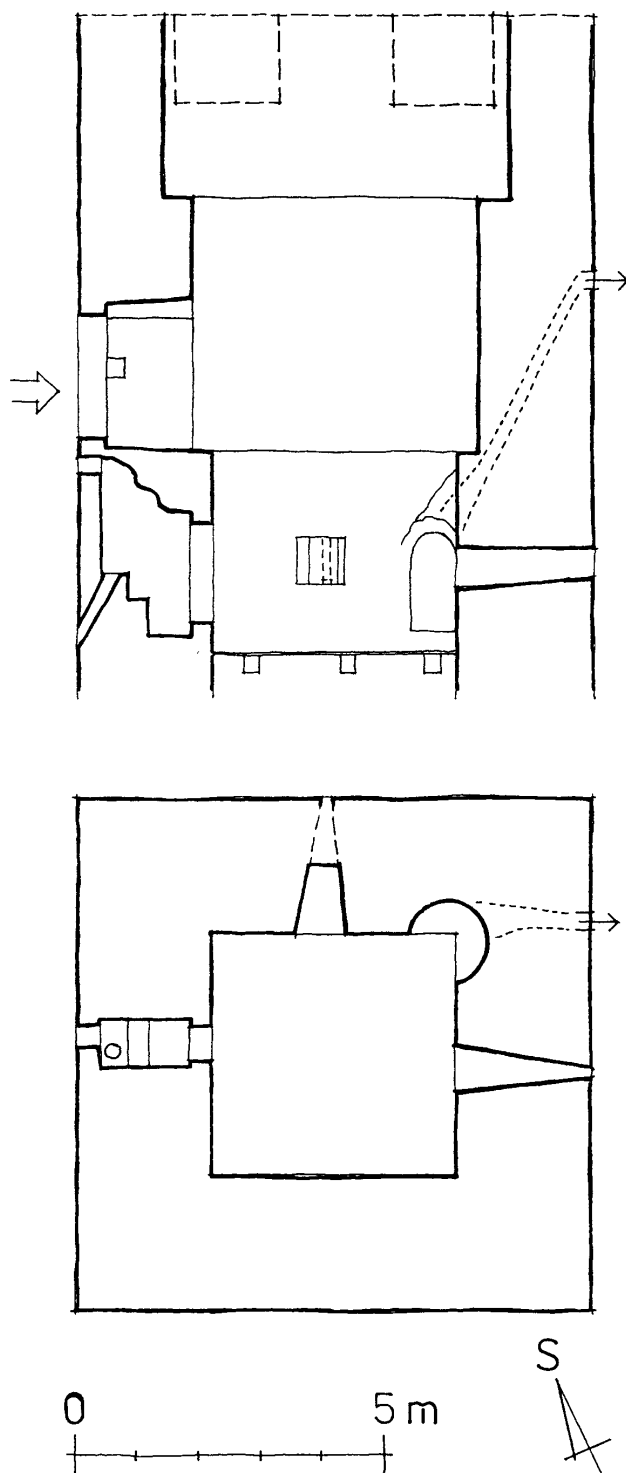
Zdá se, že loketský hrad byl vždy součástí složitějšího sídelního celku. Tušenou někdejší rozsáhlost osídlené plochy a její vnímání jako širší součást hradního areálu možná naznačuje okolnost, zaznamenaná však až velmi pozdě (*Sedláček* 1905, 23), že totiž držitelé hradu ovládali hlavní městskou bránu, která byla jediným přístupem do sídelního celku po souši, a chápali ji jako příslušenství hradu. Zdá se, jakoby šlo o právní přežitek z doby, kdy osídlení okolo hradu nebylo ustaveno jako město. Ve vztahu k nejstarším fázím středověkého osídlení Lokte také mohou být významuplné hlavní linie bloků dnešního městského jádra, konkrétní doklady ale dosud nebyly předloženy.

Hrad mohl mít od vzniku horní obvodové zástavby zkrácenou přístupovou cestu z jihovýchodu, od uvedené brány do pozdějšího města. Jednoznačně prokázána je však zatím pouze gotickorenesanční branka, kterou se v těchto místech z hradu vystupovalo na ochoz hradby, sbíhající k bráně města. Jako hlavní vstup ale od vzniku horního hradu pravděpodobně sloužila pravotočivá komunikace, která byla protažena přes staré jádro okolo Markrabského domu a dále po dřevěné vozovce přes propast severně od bergfritu do horního hradu. Znalosti o této komunikaci, po které jsou na povrchu skály pod bergfritem patrné vytesané kapsy trámů nosné konstrukce, prohloubil výzkum E. Kamenické (1993, 1 - 2).

Otázka vývoje hradeb vně dnešního jádra hradu není dostatečně prozkoumána. Hrazení předpokládané nejstarší fáze kamenného hradu neznáme. Současná hlavní hradba města pochází v úseku jižní části městské fortifikace, který byl sledován archeologickým výzkumem J. Klsáka, doplněným stavebně historickým průzkumem, ze 14. stol. (*Anderle* 1996). V rozsahu sondy hlavní hradbu na vnitřní straně provází starší 80 - 90 cm silná zeď, archeologicky datovaná do počátku téhož věku, jejíž souvislost se starší fází opevnění je vzhledem k dílčímu zjištění pouze hypotetická.

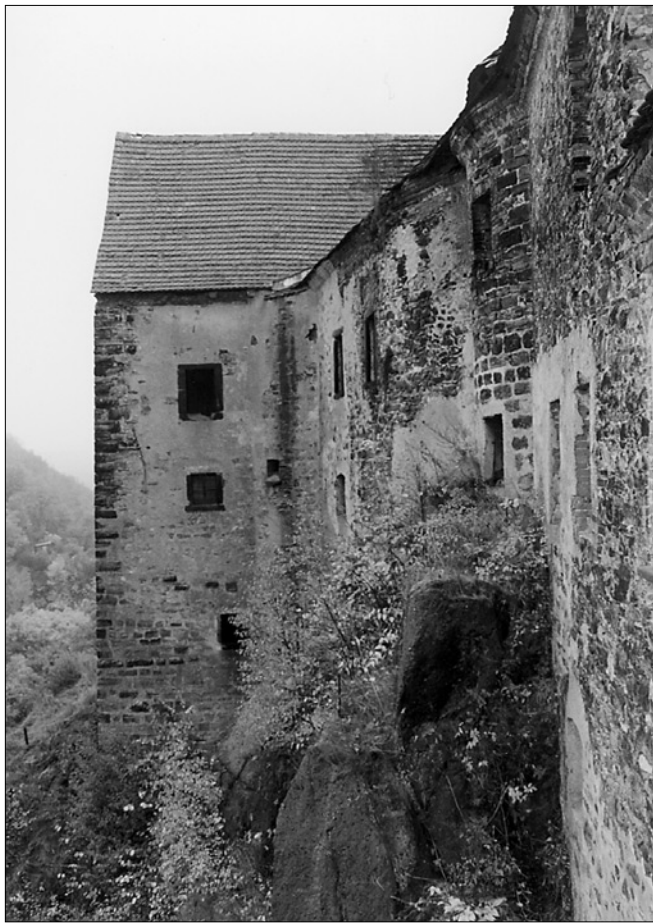
Při vědomí, že v budoucnu případná nově zjištěná fakta mohou vést k přehodnocení následujících úvah, které se zakládají na dosažené úrovni poznání, je na místě pokusit se nastínit současnou představu o vývoji hradu. V celém souboru jeho budov lze vysledovat dvě základní koncepce. Je to jednak celek horního hradu, jenž se řadí do skupiny takzvaných hradů s obvodovou zástavbou, které se podle T. Durdika (1995, 18) staly v 1. pol. 13. století základním typem českých královských hradů. Do tohoto komplexu se však prolíná jiný, podle souvislostí starší architektonický záměr.

Mohutná obvodová hradba členěná věžicemi, která tvoří vnější zeď podélně k ní přiloženého paláce, a rotunda, to jsou projevy přemyslovské stavební tradice, která má svo-

Obr. 11: Hrad Loket, horní část pozdně románského bergfritu - řez a půdorys refugia se záchodem a krbem s vyznačením dochovaného vyústění dymníku krbu do vnějšího lince věže románského vstupu do věže (velká šipka) a dochovaného románského cimbuří (čárkovaně).

ji nejvýraznější předlohu v Pražském hradě. Z konceptu hradu s obvodovou zástavbou však výrazně vybočují stavby jako Markrabský dům, k Markrabskému domu kompozaný bergfrit a románská svatyně převrstvená kostelem sv. Václava. Posledně jmenované tři stavby spojuje, pokud můžeme na dochovaných částech sledovat, z technologického hlediska velmi podobná povaha zednického provedení. Markrabský dům pravděpodobně svazuje s bergfritem kompoziční záměr, za který lze považovat poměrnou shodu diagonály půdorysu věže s osou, podle níž je zlomen půdo-

Obr. 12: Hrad Loket, pohled od západu na vnější plášť rotundy vystupující z linie mladších objektů, v pozadí severní výspa hradu.

rys Markrabského domu - paláce. Další indicií jejich vzájemné vazby je umístění románského vstupu bergfritu na straně přivrácené k Markrabskému domu. Překážkou vzájemné souvislosti obou staveb nemůže být značný výškový rozdíl jejich stavenišť. Z hlediska celkového utváření terénu Lokte vyplývá, že Markrabský dům, tedy palác staršího hradu, stojí v nejlépe chráněné poloze, zaštitěné navíc bergfritem, postaveným na nejvyšším místě hradní skály.

Je také třeba si uvědomit, že terén v horním hradu (rozuměno celek s obvodovou zástavbou) je vytvořen do značné míry uměle a relativně pozdě, a nemůže být proto argumentem poukazujícím na příznivější komunikaci mezi dispozicí horního hradu a bergfritem, jehož poloha vzhledem k hornímu hradu ostatně není z fortifikační stránky optimální. Před vznikem horního hradu tamní terén vytvářel skalní hřbet, který na severozápadě spadl do propasti k řece, na jihovýchodě klesal v prudkém sklonu k dnešnímu městu.

Markrabský dům a bergfrit je možno považovat za jádro hradu, ke kterému se dále druží románský kostel. Jeho komunikační a prostorová svázanost s Markrabským domem jej zařazuje jako součást hradu. Obvodová zástavba horního hradu se pak jeví jako dodatečné rozšíření s odlišným standardem a funkční náplní. Zatímco předpokládané staré jádro se svojí povahou a architektonickým projevem nejvíce blíží ministeriálnímu a dalším německým pozdně románským hradům ovlivněným štaufskou stavební tradicí, horní hrad je mnohem rozsáhlejší dispozicí přizpůsobenou prostorově náročnějším potřebám českého panovníka, které posléze dokumentují též písemné prameny.

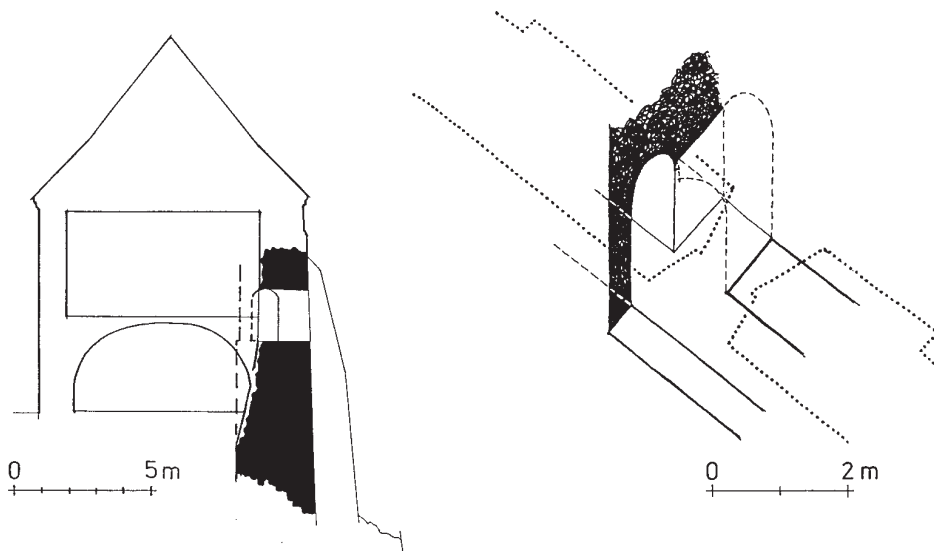

Obr. 13: Hrad Loket, úsek pozdně románské hradby s okrouhlou věžicí částečně překrytý mladšími přízděvkami, vlevo nároží palácové stavby z doby Václava IV.

Nejasný je vztah předpokládané věže na severní výspě areálu k oběma naznačeným koncepcím. Tato otázka představuje výzvu dalšímu bádání. Povaha hradní rotundy odpovídá naznačené vývojové hypotéze. Její potřeba vznikla až po odpoutání hradního jádra od většího kostela pod Markrabským domem, její výjimečně malá kapacita pak odpovídá privátní potřebě úzkého okruhu společenských špiček přítomných na horním hradě a schopnosti dolního kostela uspokojit náboženskou potřebu ostatních. Uvedená změna dispozice hradu je pravděpodobně vyjádřena také odevzdáním dolního kostela do správy křižovníkům, jež bylo potvrzeno ve čtyřicátých letech 13. století.

Zakladatelská úloha českého panovníka při vzniku horního hradu je nesporná a typologie stavby je s ní v plném souladu. Jako pravděpodobná doba výstavby přichází v úvahu přelom 12. a 13. století. Původ starší etapy kamenného hradu je méně jasný. Dá se vyloučit, že zde stál před štaufským zábořem Sedlečka. Možnost uskutečnění této stavby z české strany v období štaufského sevření je vzhledem k okolnostem nepravděpodobná. Uvažme jen hrady ve štaufské moci v okolí Lokte na témže břehu Ohře. Stavba by při tom velmi věrně napodobila štaufské vzory a byla by v produkci českých panovníků té doby typologickou výjimkou. Další možností, která však má s předchozí společná typologická úskalí, je, že ke stavbě první etapy kamenného hradu došlo až s oslabením tlaku na český stát a že po krátkém čase byla jeho koncepce zásadně změněna vybudováním horního hradu. S uvážením stupně poznání objektu však vývoj od bergfritové dispozice ministeriálního hradu z doby Friedricha Barbarossy k českému královskému hradu s obvodovou zástavbou nejlépe odpovídá zjištěnému stavu.

Někdy se objevuje argumentace, že Loket nemohl být založen Němci, protože jeho nejstarší doložené jméno je české, ale tak si otázka ve vztahu k původu kamenného hradu nestojí. Loket byl bezpochyby osídlen Slovy před štaufským zábořem, jak naznačují poslední výsledky archeologů (za předběžné sdělení děkuji E. Kamenické). Jen móda by asi mohla způsobit, aby Češi později po zpětném získání Lokte měnili dávno zažitý název. Loket však zřejmě nikdy nebyl jen izolovaným hradem, ale rozsáhlejší sídlištěm, u něhož je pravděpodobné udržení jazykově slovanského živlu, nebo alespoň povědomí o jméně, v omezeném čase předpokládaného štaufského zábořu.

Obr. 14: Hrad Loket, východní křídlo. Vlevo schematický řez objektem - černě označeny pozdně románské konstrukce obsahující v patře chodbičku v síle zdiva, čárkováně předpokládaný původní stav. Vpravo chodbička s odbočkou v síle pozdně románské zdi, částečná rekonstrukce nalezeného stavu, tečkovaně dnešní půdorys zdi zeslabené z vnitřku a překryté přízdívkou z vnějšku (všechny kresby a fotografie autor, 1998).

Děkuji archeologům Evě Kamenické a Jiřímu Klsákovi za spolupráci při průzkumu Lokte a zvláště Evě Kamenické za laskavý souhlas s uveřejněním některých výsledků archeologického výzkumu.

Literatura

- Anderle, J. 1994: Hrad Loket - východní křídlo, stavebně historický průzkum. Uloženo v SÚA Praha.
 Anderle, J. 1995: Dílčí výsledky stavebně historického průzkumu východního křídla hradu Loket. Zprávy památkové péče 7. Praha.

- Anderle, J. 1996: III. etapa stavebně historického průzkumu severní části hradu Loket. Uloženo v SÚA Praha.
 Anderle, J. 1996: Loket hrad, Markrabský dům, stavebně historický průzkum fasád, I. etapa. Uloženo v SÚA Praha.
 Anderle, J. - Ebel, M. 1996: Kostel sv. Václava v Lokti, stavebně historický průzkum. Uloženo v SÚA Praha.
 Anderle, J. 1996: Loket, stavebně historický průzkum úseku jižního opevnění města. Uloženo v SÚA Praha.
 Anderle, J. 1997: Loket hrad, Markrabský dům, stavebně historický průzkum. Uloženo v SÚA Praha.
 Durdík, T. 1995: Encyklopedie českých hradů. Praha.
 Gnirs, A. 1928: Elbogen bei Karlsbad. Elbogen.
 Holý, V. 1968: Připojení Chebska k Německé říši. Minulosti Západočeského kraje VI. Plzeň.
 Kamenická, E. 1993: Předběžná zpráva o záchraně archeologického výzkumu hradu Loket 1992. Archiv PÚ v Plzni.
 Kamenická, E. 1993: Hlášení Památkového ústavu Plzeň o záchraně výzkumu jižního křídla hradu Loket. Archiv PÚ v Plzni.
 Kamenická, E. 1995: Předběžná zpráva o archeologickém výzkumu východního křídla hradu Loket 1994. Archiv PÚ v Plzni.
 Kašička, F. - Nechvátal, B. 1983: Loket. Praha.
 Kejř, J. 1975: Císař Friedrich Barbarossa jako pán západočeské provincie sedlecké (loketské). Sborník k 70. narozeninám V. Vaněčka. Praha UK.
 Kolektiv 1976: Zbraslavská kronika. Praha.
 Kubů, F. 1997: Štaufská ministerialita na Chebsku. Chebské muzeum.
 Líbal, D. - Holanová, E. - Muk, J. 1964: Hrad Loket, stavebně historický průzkum. SÚRPMO Praha, Archiv PÚ v Plzni.
 Líbal, D. - Muk, J. 1972: Rotunda románského hradu v Lokti. Umění 20. Praha.
 Muk, J. 1970: Loket, II. etapa stavebně historického průzkumu. SÚRPMO Praha, Archiv PÚ v Plzni.
 Sedláček, A. 1905: Hrad, zámky a tvrze Království českého XIII. Praha.

DIE SPÄTROMANISCHE BURG LOKET

Geschichte der Anfänge der Burg Loket (Elbogen, Bezirk Sokolov - Falkenau) hängt mit dem Problem der Stellung des Sedlitzer Landes und Entstehung des Elbogener Landes als seines reduzierten Restes um die Wende des 12. und 13. Jh. zusammen. Darin griff auch die Wirkung des Römischen Reichs, der Staufer und ihrer Ministeriale ein. Während jener Zeit blieb Loket außer Horizont der schriftlichen Quellen, die jene komplizierte Situation illustrierten, in der damals der Einfluss des böhmischen Herzogs vor der dominanten Kraft Friedrich Barbarossas rückgängig war. Noch 1165 regierten die Primisliden auf dem Kreiszentrum Sedlec (Sedlitz, Zettitz) in nördlicher Umgebung jetzigen Karlsbads. Später erwarb Barbarossa auch die Kreisburg, und zwar nicht ausgeschlossen schon in den siebziger Jahren des 12. Jh. Den Ausgangspunkt dazu stellte wohl die Beherrschung eines bedeutenden Teils der Region durch Reichsfeudale dar. Die Herrschaft der Staufer erhielt sich bis in die neunziger Jahre (die Historiker nehmen Jahre 1193, 1196 für Stützpunkte an). Auf Grund indirekter Beweise spekuliert man von einem möglichen Maß der Konservierung der primislidischen Jurisdiktion auf dem Sedlitzer Gebiet. Dabei herrscht Übereinstimmung darin, daß sie sporadisch in zweitrangigen Akten unter fremder Souveränität ausgeübt wurde. Die Kunde von Sedlec als einem lebendigen Verwaltungszentrum ging, wie es scheint, gegen Ende des 12. Jh. allmählich verloren, wann auch die Wende der Situation zugunsten der böhmischen Landesherren bevorstand. Um die Wende des 12. und 13. Jh. garantierten die Staufer dem böhmischen Staat eine territoriale Unteilbarkeit mit Einbeziehung des Sedlitzer Landes. Erst 1234 war zum ersten Mal Su-

lislav, Burggraf zu Loket erwähnt worden, der noch 1239 daselbst nachgewiesen wurde. Loket erschien in der Funktion eines neuen Kreisverwaltungszentrums für ein Rest nach dem einstigen Sedlitzer Land. Seitdem sind auf Loket wiederholte Aufenthalte der Regierer, diplomatische und militärische Ereignisse meist im Zusammenhang mit Lösung des Verhältnisses zwischen Böhmen und dem Römischen Reich nachgewiesen. Die Nachrichten aus dem 13. Jh. zeigen Loket wie eine der Schlüsselburgen des Königreichs Böhmen, der Bedeutung gemäß wohl die zweite nach der Prager.

Die bisher letzte Etappe der baugeschichtlichen Analyse von Loket, die seit dem Anfang der neunziger Jahre zusammen mit archäologischen Grabungen verläuft, fügte zu jenem schon früher bekannten Ensemble spätromanischer Bauten (dem Berchfrit, der Rotunde und vielleicht dem turmartigen Objekt an der Nordspitze der Burg) auch den Palas am Ostrand der Burg, ferner einen älteren Palas im Kern des sogenannten Markgrafenhauses und Reste einer romanischen Kirche am Ort der heutigen St.-Wenzelskirche bei. Ebenfalls bewies man den spätromanischen Ursprung voller Mauertürme, die mit der östlichen Ringmauer zusammenhängen. Auf Grund neuer Funde kann man die heutige Burgentwicklungsvorstellung vorlegen. Im ganzen Ensemble ihrer Gebäude kann man zwei Grundkonzeptionen verfolgen: Einerseits zeigt sich der Komplex der oberen Burg aus der Gruppe der sogenannten Burgen mit Randhausbebauung, die in der ersten Hälfte des 13. Jh. Grundtyp der landesfürstlichen Burgen wurden, in den ein anderes, der Zusammenhänge gemäß älteres architektonisches Konzept eindringt. Die mit vollen Mau-

ertürmen gegliederte massive Ringmauer, die die Außenmauer des länglich an sie gelegten Palas darstellt, und die Rotunde stellen Zeugen der primislidischen Bautradition dar, die die ausdrucksvollste Vorlage in der Prager Burg hat. Vom Konzept einer Burg mit der Randhausbebauung weichen deutlich jene Gebäude wie das palasartige sogenannte Markgrafenhaus, der zu ihm komponierte Berchfrit und die von der St.-Wenzelskirche überschichtete romanische Kirche. Die zuletzt genannten drei Bauten verbindet - soweit es an erhaltenen Teilen zu verfolgen ist - der aus der technologischen Hinsicht sehr ähnliche Charakter der Maurerarbeit. Das Markgrafenhaus wurde wahrscheinlich mit dem Berchfrit durch eine Kompositionsabsicht verbunden, die man durch relative Übereinstimmung der Turmgrundrißdiagonale mit der Achse, die eine Bruchlinie der Markgrafenhausanlage bestimmt. Ein weiterer Beweis ihres gegenseitigen Verhältnisses mag die Lokalisierung des romanischen Berchfriteingangs an die dem Markgrafenhaus zugewandte Turmseite sein. Der große Höhenunterschied kann ihren Zusammenhang kaum beeinträchtigen. Mit Rücksicht zur Konfiguration der Burgstätte kam es heraus, daß das Markgrafenhaus, also der Palas einer älteren Burg, in der best geschützten Lage steht, die darüberhinaus durch den auf dem höchsten Ort des Burgfelsens situierten Berchfrit geschirmt wurde. Man muss auch in Betracht nehmen, daß das Gelände in der oberen Burg (d. h. in der Randhausbebauungsanlage) im erheblichen Maß künstlichen und verhältnismäßig späten Ursprungs ist. Daher kann die Geländekonfiguration nicht das zur günstigeren Kommunikation zwischen der oberen Burganlage und dem Berchfrit (seine Lage im Verhältnis zur oberen Burg ist übrigens aus der Fortifikationshinsicht nicht optimal) zeigendes Argument sein. Vor Entstehung der oberen Burg sank ein Felsenrücken nach Nordwesten in die Schlucht mit dem Fluss, an der Südostseite fiel es steil zur jetzigen Stadt ab. Das Markgrafenhaus und den Berchfrit kann man für jenen Burgkern halten, zu dem noch die romanische Kirche gehört, vielleicht eine Doppelkirche mit Empore. Ihre Raum- und Kommunikationsverbundenheit mit dem Markgrafenhaus reiht sie als einen Teil der Burg ein. Die Randhausbebauung der oberen Burg scheint dann eine nachträgliche Erweiterung mit unterschiedlichem Standard und Funktion gewesen zu sein. Während der vorausgesetzte alte Kern sich mittels seiner Natur und seines architektonischen Charakters meist den durch die staufische Bautradition formierten Ministerial- und weiteren deutschen spätromanischen Burgen nähert, die obere Burg stellt eine den räumlich anspruchsvolleren Forderungen des böhmischen Landesherrn angepasste viel gedehntere Anlage dar, wovon später auch die Schriftquellen Zeugnis bringen. Unklar ist das Verhältnis eines vorausgesetzten Turms an der Nordspitze der Anlage zu beiden vorstehenden Konzeptionen. Die Gestalt der Burgrotunde entspricht der vorgeschlagenen Entwicklungshypothese. Ihre Notwendigkeit entstand erst infolge der Trennung des Burgkerns von der größeren Kirche unter dem Markgrafenhaus; ihre außerordentlich kleine Kapazität entspricht dem Privatgebrauch einer engen Gruppe der in der oberen Burg versammelten Gesellschaftsspitzen und der Fähigkeit der unteren Kirche den religiösen Bedarf der Übrigen zu befriedigen. Die erwähnte Burganlagenänderung ist wahrscheinlich auch mittels Übergabe der unteren Kirche den Prager Kreuzherren in ihre Verwaltung hervorgerufen worden, die in den vierziger Jahren des 13. Jh. zustandekam.

Die Gründeraufgabe des böhmischen Landesherrn bei Entstehung der oberen Burg ist zweifellos und die Typologie des Bauwerks steht im vollen Einklang mit ihr. Ihre Bauzeit um die Wende des 12. und 13. Jh. kommt als wahrscheinlich in Betracht. Der Ursprung einer älteren Phase der steinernen Burg ist weniger klar. Ausgeschlossen mag ihre Existenz vor dem Stauferanschluss des Sedlitzer Landes gewesen sein. Als unwahrscheinlich mit Rücksicht zu den Umständen scheint die Möglichkeit des Bauvollzugs von der böhmischen Seite während staufischer Einschließung. Nehme man lediglich diesseitige Burgen entlang der Eger in der Umgebung von Loket unter staufischer Gewalt. Der Bau hätte dabei die staufischen Muster sehr getreu nachgeahmt und eine typologische Ausnahme in der Bauproduktion böhmischer Landesherrn dargestellt. Eine weitere Möglichkeit mit selben typologischen Problemen wäre die, daß die erste Baustappe einer steinernen Burg erst mit der Druckschwächung gegen den böhmischen Staat geschehen hätte und daß man nach einer kurzen Zeit ihre Konzeption durch Errichtung der oberen Burg grundsätzlich geändert hätte. Mit Rücksicht zur Stufe der Erkenntnis des Objekts entspricht aber die Entwicklung von der Berchfritanlage einer Ministerialburg der Friedrich-Barbarossa-Epoche zur böhmischen Königsburg mit Randhausbebauung am besten dem festgestellten Zustand.

Mitunter erscheint die Argumentierung, daß Loket nicht von den Deutschen hätte gegründet werden können, weil der älteste bewiesene Ortsname slawischen Ursprungs ist; so steht aber die Frage nach dem Ursprung der steinernen Burg nicht. Ohne Zweifel wurde Loket vor dem staufischen Anschluss besiedelt, was auch letzte Erkenntnisse der Archäologen andeuten. Nur die Mode kann verursacht haben, daß die Böhmen später nach der Rückeroberung von Loket den seit langem üblichen Namen geändert hätten. Loket war offensichtlich nie eine isolierte Burg, sondern ein ausgedehnter Siedlungskomplex, bei dem in begrenzter Zeit des vorausgesetzten staufischen Anschlusses die Erhaltung des sprachlich slawischen Elements, oder wenigstens Bewußtsein vom Namen wahrscheinlich ist.

ABBILDUNGEN

Abb. 1: Loket, Burg, Ansicht von Nordwesten, Zustand 1995.

Abb. 2: Raumbeziehungen einiger Ortschaften im gegenständlichen Gebiet. 1 - Stift Waldsassen, 2 - Cheb (Eger), 3 - Kynšperk nad Ohří (Königsberg a. d. Eger), 4 - Hertemperk (Hřebený), 5 - Kynžvart (Königswart), 6 - Loket (Elbogen), 7 - Sedlec (Sedlitz, Zettitz), 8 - Stift Teplá (Tepl).

Abb. 3: Loket, Bebauungscharakteristik nach der Stabilkatastralkarte 1842.

Abb. 4: Loket, Grundrißschema der Burg mit eingezeichneten spätromanischen Objekten nach dem Erforschungszustand 1997. Die vorausgesetzte Kompositionsachse zwischen dem älteren Burgkern - Berchfrit und dem sogenannten Markgrafenhaus betont; ferner eingezeichnet: Längsachse der Rotunde und die ein wenig nach Osten umgedrehte Achse ihres Eingangs. Lage der Eingangsachse bezeugt Koexistenz der Rotunde und der anliegenden Ringmauer. 1 - Berchfrit, 2 - sogen. Markgrafenhaus, 3 - romanische Kirche an Stelle der Dechantenkirche des hl. Wenzels, 4 - sogen. Felsenstube (romanischer Ursprung nicht belegt!), 5 - Rotunde, 6 - Primislidenpalas mit dem Gang in der Mauerstärke - K, 7 - Gebäude an der Nordspitze, vielleicht Turm, 8 - Dechantei. Schwarz - spätromanisches Mauerwerk, unterbrochen - wahrscheinlich spätromanisches Mauerwerk oder seine Grundrißspur. Schraffiert - hypothetischer Umriss der Objekte.

Abb. 5: Loket, spätromanische Relikte an der Nordfassade der St.-Wenzelskirche.

Abb. 6: Loket, Burg, sogen. Markgrafenhaus, Grundriß vom Untergeschoss. Schwarz - spätromanisches, kreuzschraffiert - spätgotisches Mauerwerk.

Abb. 7: Loket, Burg, sogen. Markgrafenhaus, Längsschnitt durch den neu zugänglichen Teil vom Untergeschoss mit der Ansicht der Westwand mit Fenstern.

Abb. 8: Loket, Burg, sogen. Markgrafenhaus, von links nach rechts Nord-, West-, Südfront. Unter der starken Linie befinden sich spätromanische Konstruktionen (mit späteren großen Fenstern und angemauerten Partien des südöstlichen Strebepfählers).

Abb. 9: Loket, Burg, sogen. Markgrafenhaus, spätromanisches Fenster im Untergeschoss, Innenseite.

Abb. 10: Loket, Burg, Berchfrit, Abortseingang im Refugium.

Abb. 11: Burg Loket, Oberteil des spätromanischen Berchfrits - Querschnitt und Grundriß des Refugiums mit Abort und Kamin. Bezeichnet sind erhaltene Kaminrauchfangsmündung in die Turmaußenwand, Turmeingang (großer Pfeil) und erhaltener romanischer Zinnenkranz (gestrichelte Linte).

Abb. 12: Loket, Burg, Rotunde, aus der Linie der späteren Objekte heraus-tretender Außenmantel, Ansicht von Westen; im Hintergrund nördliche Burgspitze.

Abb. 13: Loket, Burg, Abschnitt der spätromanischen Ringmauer mit einem runden Mauerturm, teilweise von späteren Mauerschichten überdeckt; links Ecke vom Palasbau aus der Zeit Wenzels IV.

Abb. 14: Burg Loket, Ostflügel. Links schematischer Querschnitt: schwarz - spätromanische Konstruktionen mit einem Gang in der Mauerstärke im Obergeschoss, gestrichelt - vorausgesetzter ursprünglicher Zustand. Rechts Gang in der Stärke der spätromanischen Mauer mit Abzweigung. Teilrekonstruktion des gefundenen Zustands, punktiert jetziger Grundriß der aus der Innenseite abgenommenen Mauer mit Verstärkung an der Außenseite. (Alle Zeichnungen und Aufnahmen J. Anderle 1998).

(Übersetzung J. Noll)